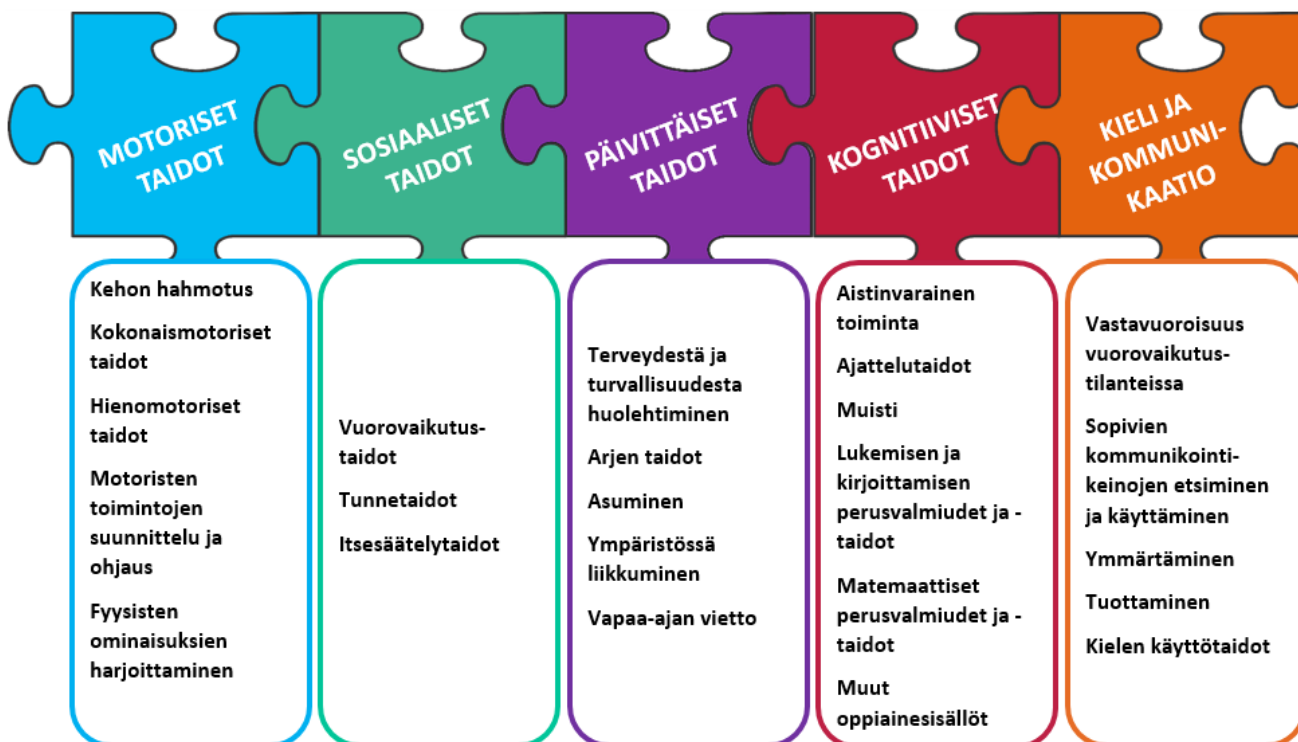

OPISKELU

TOIMINTA-ALUEITTAIN

<p>MOTORISET TAIDOT</p> <p>Liikkumaan kasvamisen osatekijöitä ovat oppilaiden ikä- ja kehitystason mukainen fyysisesti aktiivinen toiminta, motoristen perustaitojen oppiminen ja fyysisten ominaisuuksien harjoittaminen.</p> <p>Oppimisen tavoitteena on vahvistaa oppilaan kehon hahmotusta, edistää kokonais- ja hienomotoristen taitojen kehittymistä sekä antaa mahdollisuuksia monipuolisesti harjoitella taitoja arjen tilanteissa.</p> <p>Myönteisen kehonkuvan luominen on tärkeää kaikille oppilaille. Oppilaan käsitys omasta kehostaan ja sen toiminnoista muodostaa pohjan, jolle oppilaan minäkuva ja luottamus omiin kykyihin rakentuu.</p>	<p>Kehon hahmotus</p> <ul style="list-style-type: none"> - oman kehon ja sen osien hahmottaminen - oman kehon liikkeiden hahmottaminen - erilaisten liikkumistapojen tiedostaminen - oman kehon painon hahmottaminen; asento-, liike- ja tasapainoaistimukset
	<p>Kokonaismotoriset taidot</p> <p>Asennon vaihtaminen ja ylläpitäminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - pään asennon hallitseminen ja pään painon kannattelemine - päinmakuulle meneminen ja ylös nouseminen sekä makuuasennon ylläpitäminen - istuma- tai kyykkyasentoon meneminen ja seisomaan nouseminen sekä kyykkyasennon ylläpitäminen - polvistuminen ja ylös nouseminen sekä polviseisomnan ylläpitäminen - istuma-asentoon meneminen ja siitä pois pääseminen sekä istuma-asennon ylläpitäminen - seisoma-asennon ottaminen ja siitä pois pääseminen sekä seisoma-asennon ylläpitäminen - vartalon taivuttaminen eteen tai sivulle, esim. esineitä kurkottaessa - kierähtäminen vatsalta selinmakuulle ja päinvastoin - vatsa- ja selinmakuulla oleminen - kehon painopisteen siirtäminen asentoa vaihdettaessa - itsensä siirtäminen (esim. siirtyminen wc-istuimelle tai pyörätuolista autoon) <p>Käveleminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - käveleminen tukea pitkin (esim. etu- ja takaperin, sivuttain) - lyhyiden matkojen käveleminen (alle 1km) - pitkien matkojen käveleminen (yli 1km) - erilaisilla alustoilla käveleminen - portaissa käveleminen - esteiden väistäminen kävellen <p>Muu liikkuminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - ryömiminen - konttaaminen - karhunkäynti - kiipeäminen - juokseminen - hyppääminen - uiminen

		<p>Liikunnan lajitaidot</p> <ul style="list-style-type: none"> - erilaiset lajikokeilut (esim. luistelu, hiihto, pallopelit) - joukkuepelit ja leikit
	<p>Hienomotoriset taidot</p>	<p>Käden hienomotorinen käyttäminen esineiden käsittelyä varten</p> <ul style="list-style-type: none"> - tunnusteleminen (esim. pienet esineet, isot esineet, eri muodot ja pinnat) - poimiminen - tarttuminen (esim. koko käsi, pinsettiote, kynäote) - käsittelyminen (esim. rakentelu, kokoaminen, muovailu) - irrottaminen - esineen siirtäminen kädestä toiseen - sormien liikkeiden eriyttäminen (esim. koskettaminen, painaminen, pyyhkäisy) <p>Käden ja käsivarren käyttäminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - vetäminen - työntäminen - kurkottaminen - käsiin tukeutuminen - käsien kääntäminen ja kiertäminen - heittäminen - kiinniottaminen <p>Nostaminen ja kantaminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - esineen nostaminen ja siirtäminen paikasta toiseen <p>Käden käyttötaitojen yleistyminen ja monipuolistuminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - kätisyys; oikea- vasen- vakiintuminen - silmän ja käden yhteistyö (esim. juoman kaataminen lasiin) - käden ja käden yhteistyö (esim. käsillä sama tehtävä, käsillä eri tehtävät) - tarkoituksenmukainen voimankäyttö (esim. koskettaminen, juomalasin nostaminen, kirjoittaminen) - TVT-aidot (esim. hiiren, kosketusnäytön tai katsohjoittavan laitteen käyttö) - apuvälineiden tarkoituksenmukainen käyttö arjen taidoissa, kynätyöskentelyssä, askartelussa ja käsitöissä

	<p>Motoristen toimintojen suunnittelu ja ohjaus</p>	<ul style="list-style-type: none"> - aloitteellisuus, toimintojen ennakoiminen, suunnittelemine, toteuttaminen (esim. pukeutuminen) - toimintojen joustavuus - suorituksen arvioiminen - havaintomotoriikan harjoittaminen; tarkkaavuuden kohdentaminen, ylläpitäminen ja siirtäminen joustavasti kohteesta toiseen (esim. tuolille istuutuminen) - liikkeelle lähteminen, pysähtyminen, suunnan vaihtaminen - ideoiminen ja ongelmanratkaiseminen motorisissa toiminnoissa
	<p>Fyysisten ominaisuuksien harjoittaminen</p>	<p>Koordinaatio ja rytmi</p> <ul style="list-style-type: none"> - tahdonalaisten liiketoimintojen hallinta (esim. polven koukistaminen ja ojentaminen) - ajan, tilan ja voimankäytön kannalta tarkoituksenmukaiset liikkeet (esim. pallon heittäminen tai potkaiseminen) - kehonpuolien yhteistyö - silmän ja käden yhteistyö - silmän ja jalan yhteistyö - kehon keskilinjan ylittäminen - asennon ja liikkeen oikea-aikaisuus, kesto ja nopeuden muutokset <p>Tasapaino</p> <ul style="list-style-type: none"> - lihaksiston, näköaistin ja tasapainoaistin yhteistyö - erilaiset liikekokemukset - turvallinen liikkuminen ympäristössä <p>Kestävyys ja lihasvoima</p> <ul style="list-style-type: none"> - fyysinen yleiskestävyys - aktiivinen toiminta ja lepo - lihasten ja lihasryhmien voima sekä lihasjänteys - koko kehon huomioiminen; lihastasapaino - liikkumista helpottavien apuvälineiden käyttäminen - liikuntavälineiden käyttäminen

SOSIAALISET TAIDOT

Oppimisen tavoitteena on oppilaan ryhmässä toimimisen taitojen ja osallisuuden kehittyminen.

Oppilaan itsetuntemusta ja oppimismotivaatiota tuetaan luomalla edellytykset onnistumisen kokemuksiin ja vahvistamalla myönteistä sosiaalisen oppimisen ilmapiiriä.

Lapsen usko kykyihinsä edesauttaa oppimista, sillä se lisää ponnistelua, sinnikkyyttä ja halua saattaa tehtävä loppuun.

Vuorovaikutustaidot

Kyky ihmisten väliseen vastavuoroiseen kommunikaatioon (sanoja, puhetta, eleitä, ilmeitä, ääntelyitä, katseita) ja toimintaan erilaisissa ympäristöissä

Perustava vuorovaikutus

- aloitteellisuus ja kontaktin ottaminen asiayhteyteen ja sosiaaliseen tilanteeseen sopivalla tavalla
- katsekontakti vuorovaikutustilanteessa
- tervehtiminen
- kontaktin ja läheisyyden sietäminen vuorovaikutustilanteessa
- sosiaalisen tilan säilyttäminen
- omien tarpeiden ja toiveiden ilmaiseminen sekä avun vastaanottaminen
- asianmukaisen huomaavaisuuden ja arvostuksen osoittaminen; kunnioitus, lämpö, arvonanto ja suvaitsevaisuuden osoittaminen ihmissuhteissa
- sosiaalisiin vihjeisiin ja toisen tunteisiin vastaaminen
- mielipide-erojen ja erimielisyyksien esittäminen ja niihin vastaaminen sopivalla tavalla

Monimuotoinen vuorovaikutus

- vuorovaikutussuhteiden ylläpitäminen ja suhteiden hoitaminen asiayhteyteen ja sosiaaliseen tilanteeseen sopivalla tavalla
- käyttäytymisen, tunteiden ja mielijohteiden säätteleminen vuorovaikutustilanteessa
- sosiaalisten sääntöjen ja sopimusten noudattaminen esim. leikittäessä tai pelattaessa pelejä
- pöytätapojen noudattaminen
- ryhmässä toimiminen: pari- ja pienryhmätyöskentely, vuorovaikutustilanteet ja niiden tulkitseminen
- vastavuoroisuuden ymmärtäminen

Leikkiminen

- leikkiin liittyminen
- neuvottelemine, vuorottelemine ja jakamine
- toisten tunnetilojen ja aikomusten ymmärtäminen

Ihmissuhteiden luominen ja ylläpitäminen, yhteydenpito, osallisuuden ja yhteisöllisyyden kokemine

- perhe
- kaverisuhteet koulussa ja vapaa-ajalla
- yhteys koulun työntekijöihin ja muihin ammattihenkilöihin
- yhteys vieraisiin henkilöihin: esimerkiksi asioiminen, avun pyytäminen ja vastaanottaminen

	<p>Tunnetaidot</p> <p><i>Kyky tiedostaa, tunnistaa ja ilmaista tunteita, tunteiden säätely sekä kyky empatiaan</i></p>	<p>Tunteiden tunnistaminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - perustunteiden (ilo, suru, pelko, viha, inho, hämmästyminen) tunnistaminen kuvista, kasvojen ilmeistä ja eleistä - oman kehon tuntemusten (subjektiivisen kokemuksen) ja tunteiden yhteyden tunnistaminen - toisten tunneilmaisujen tunnistaminen - tunteiden tunnistaminen saduista, tarinoista, näytelmistä, elokuvista, musiikista ja keskusteluista <p>Tunteiden nimeäminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - omien tunteiden nimeäminen - toisten tunteiden nimeäminen kasvojen ilmeistä ja koko kehon elekielestä (kädet puuskassa= vihainen) - tunteiden nimeäminen kuvista <p>Tunteiden ilmaiseminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - tunteiden kokeminen ja ilmaiseminen esimerkiksi roolihenkilöiden avulla - omien tunteiden ilmaiseminen kertomalla, ilmeillä, eleillä, kehonkielellä tai symbolien avulla <p>Tunteiden sääteleminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - mielessä tapahtuvaan tai fyysisen tunnereaktioon vaikuttaminen - voimakkaan tunteen rauhoittaminen (itsehillintä- ja ongelmanratkaisutaidot) - tunteiden ennakoiminen, kuten tietoinen tarkkaavuuden pois siirtäminen epämieluisia tunteita herättävästä kohteesta <p>Toisen ihmisen asemaan asettuminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - muiden ihmisten huomioiminen tasapainoisesti - empatia sekä jämäkkyys sopivassa mittasuhteessa - toisen asemaan eläytyminen - jämäkkyys siten, ettei ole suostuteltavissa ja toisten vietävissä - omien ja toisen tunteiden välisen eron säilyttäminen
--	---	---

	<p>Itsesäätelytaidot</p> <p><i>Kyky säädellä omaa käyttäytymistä ja toimintaa tilanteen ja tavoitteen mukaisesti</i></p>	<p>Ensisijaisen toimintayllykkeen kontrolloiminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - tarkkaavuuden kohdistaminen ja ylläpitäminen <p>Toiminnanohjaus</p> <ul style="list-style-type: none"> - tavoitteiden asettaminen, toiminnan suunnitteleminen, toiminnan aloittaminen, suunnitelman seuraaminen, toiminnan loppuun saattaminen ja työskentelyn arvioiminen <p>Sääntöjen ja ohjeiden mukaan toimiminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - sosiaalisten sääntöjen mukainen vuorovaikutus; tapa toimia ja osoittaa tunteita sosiaalisesti hyväksyttävää - sosiaalisen tilan säilyttäminen - vastuun kantaminen yksinkertaisten ohjeiden ja tehtävien noudattamiseksi - neuvojen sietäminen ja noudattaminen <p>Tarkkaavuuden jakaminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - useiden asioiden huomioiminen samanaikaisesti (esim. mallin seuraaminen työskentelyn aikana; osallistuminen keskusteluun, jossa on monta henkilöä) <p>Toiminnan ja käyttäytymisen vaihtaminen joustavasti eri tilanteissa</p> <ul style="list-style-type: none"> - uusien ja muuttuvien tilanteiden hyväksyminen - oman toimintatason ja tunteiden ilmaisun säätteleminen sopivaksi myös stressaavissa/jännittävässä tilanteissa (esim. pettymyksen, vihan, surun käsitteleminen) - myönteisen ja kielteisen palautteen vastaanottaminen - valintojen tekeminen - sinnikkyys
--	---	---

<p>PÄIVITTÄISET TAIDOT</p> <p>Päivittäisten taitojen oppimisen tavoitteena on lisätä oppilaan aktiivista osallistumista ympäristönsä toimintaan sekä edistää omatoimisuutta ja itsenäistymistä.</p> <p>Päivittäisten taitojen harjoittelu oppilaan omien edellytysten mukaisesti luo mahdollisuuksia motoristen taitojen, kielen ja kommunikaation, tieto- ja viestintäteknologisten taitojen, sosiaalisten sekä kognitiivisten taitojen kehittymiselle ja harjoittelulle. Ne puolestaan vahvistavat päivittäisten taitojen hallintaa.</p> <p>Oman avuntarpeen tunnistaminen ja ilmaiseminen on tärkeää. Tavoitteena on, että oppilas ymmärtää, milloin tarvitsee apua ja millaisista asioista selviää itse.</p>	<p>Terveydestä ja turvallisuudesta huolehtiminen</p>	<p>Terveydestä huolehtiminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - fyysisten tarpeiden tunnistaminen ja ilmaiseminen (esim. nälkä, jano, kylmä, kuuma) - oman vireys- ja terveydentilan tunnistaminen ja ilmaiseminen (esim. väsymys, nuha, huono vointi) - terveellisen ruokavalion noudattaminen - riittävä lepo ja uni - riittävä liikunta ja arjen aktiivisuus; hyötyliikunta - hoito- ja kuntoutusohjeiden noudattaminen (esim. lääkehoito) - seksuaalisten tarpeiden tunnistaminen ja niiden ilmaiseminen tarkoituksenmukaisella tavalla <p>Turvallisuudesta huolehtiminen ja turvataidot</p> <ul style="list-style-type: none"> - vaaratilanteiden tunnistaminen, ennakoiminen ja välttäminen - turvallisesti toimiminen yksin ja yhdessä - seksuaaliseen turvallisuuteen liittyvien asioiden tunnistaminen ja ilmaiseminen
	<p>Arjen taidot</p> <p><i>Päivittäin toistuvien tehtävien ja toimien suorittaminen: tehtävän aloittaminen, tehtävän suorittamiseen tarvittavan ajan, tilan ja tarvikkeiden järjestäminen, tekemisen ajoittaminen ja toteuttaminen, lopettaminen ja jatkaminen.</i></p>	<p>Henkilökohtaisesta hygieniasta huolehtiminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - peseytyminen ja kuivaaminen - kehon osien hoitaminen (esim. iho, hampaat, hiukset, kynnet) - siististä ulkonäöstä huolehtiminen <p>WC:ssä käyminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - WC-tarpeen tunnistaminen ja ilmaiseminen - WC-tarpeen tekeminen - WC-käyntiin liittyvästä hygieniasta ja siisteydestä huolehtiminen <p>Pukeutuminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - pukeutuminen ja riisuutuminen avustetusti, osittain osallistuen tai itsenäisesti - pukeutuminen ja riisuutuminen sopivassa järjestyksessä - vaatteiden vaihtaminen - omien vaatteiden ja jalkineiden tunnistaminen - tilanteen mukainen pukeutuminen - säänmukainen pukeutuminen - vaatteiden sovittaminen ja valitseminen

		<p>Ruokaileminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - ruoan ja juoman valitseminen ja annosteleminen - ruokailuvälineiden käyttäminen (pilkkominen, ruoan suuhun vieminen) - tarvittavien apuvälineiden käyttäminen ruokailutilanteessa - syöminen (pureskeleminen ja nieleminen) - juominen (mukista, lasista ja pullosta juominen, pillillä juominen) - siisteydestä huolehtiminen - pöytätapojen noudattaminen - erilaisiin ruokailutilanteisiin osallistuminen (arki, juhla) <p>Tavaroista ja ympäristön siisteydestä huolehtiminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - omista tavaroista huolehtiminen - yhteisistä tavaroista huolehtiminen <p>Ajan hallinta</p> <ul style="list-style-type: none"> - aikaan liittyvien käsitteiden tunnistaminen ja käyttäminen - ajan kulumisen hahmottaminen erilaisten välineiden avulla (esim. päiväjärjestys, lukujärjestys, viikkojärjestys, kuukausikalenteri, vuosikalenteri) - tapahtumien aikajärjestyksen hahmottaminen (esim. ennen – jälkeen, tänään – huomenna – eilen, nyt – pian – myöhemmin, aluksi – lopuksi) - ikä ja syntymäaika - kellonaikojen tunteminen - ajan määrittely, mittaaminen ja arviointi (esim. tehtävien tai tauon keston hahmottaminen) - asioiden tekemiseen varattavan ajan hahmottaminen - aikataulujen merkityksen hahmottaminen <p>Rahan käyttäminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - rahojen tunnistaminen - rahan arvo ja laskeminen - rahan käyttäminen konkreettisissa tilanteissa - rahankäyttö ja raha-asioiden mahdollisimman itsenäinen hoitaminen (kuluttaminen ja säästäminen) - erilaisiin maksuvälineisiin tutustuminen <p>Tieto- ja viestintätekniikan hyödyntäminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - puhelimen ja tabletin käyttö - sosiaalinen media
--	--	---

	<p>Asuminen</p>	<p>Tavaroiden ja palveluiden hankkiminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - ostosten tekeminen avustetusti, tuetusti ja itsenäisesti - muu asioiminen ja palveluiden hankkiminen (esim. postipalvelut, Kela-asiointi) <p>Aterioiden valmistaminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - ruoka-aineiden tunnistaminen ja nimeäminen - ruoka-aineiden käsittelyminen - ohjeen ja mallin mukaan toimiminen - astioiden ja työvälineiden käsittelyminen - lieden, uunin ja mikroaaltouunin käyttäminen - pöydän kattaminen - ruuan annosteleminen lautaselle - pienten välipalojen suunnitteleminen ja valmistaminen - aterian suunnitteleminen ja valmistaminen - erilaisiin ruokiin ja makuihin tutustuminen - ruokien säilytys - turvallisuus keittiössä <p>Muiden kotitaloustöiden tekeminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - astioiden peseminen; tiskikoneen täyttö ja tyhjentäminen, käsin tiskaaminen - vaatteiden ja muiden kodin tekstiilien hoitaminen; pyykinpesu, silittäminen, taittelu - siivoaminen; työn jälkien korjaaminen, oman työpisteen siisteys, oman huoneen siisteys, siivousvälineiden käyttö - kierrätys ja jätehuolto - muiden kodinkoneiden käyttäminen
	<p>Ympäristössä liikkuminen</p>	<p>Erilaisissa paikoissa liikkuminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - kotona liikkuminen - koulussa liikkuminen - koulumatka - muissa ympäristöissä liikkuminen <p>Välineiden ja kulkuneuvojen avulla liikkuminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - autossa matkustaminen - julkisten kulkuneuvojen käyttäminen (esim. bussilla, junalla, metrolla tai lentokoneella matkustaminen) - pyöräileminen - apuvälineillä liikkuminen erilaisissa tilanteissa (esim. sopivan apuvälineen valitseminen)

		<ul style="list-style-type: none"> - liikennesääntöjen noudattaminen - vaaratilanteiden huomioiminen, tunnistaminen ja tiedostaminen liikenteessä
	<p>Vapaa-ajan vietto</p>	<p>Vapaa-ajan vietto tutussa ympäristössä</p> <ul style="list-style-type: none"> - rentoutuminen erilaisin tavoin yksin tai yhdessä - mielekäs vapaa-ajan toiminta (esim. leikkiminen, lukeminen, musiikki, videoiden katsominen) <p>Harrastaminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - harrastuksiin tutustuminen - harrastusten kokeileminen - mielekkään harrastuksen löytäminen ja aloittaminen - harrastuksiin osallistuminen <p>Yhteiskunnan ja lähiympäristön toimintoihin osallistuminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - erilaisten palveluiden käyttäminen (esim. elokuvissa, taidenäyttelyssä tai ravintolassa käyminen) - matkailu - yhteisöllisiin tapahtumiin osallistuminen (esim. kerhot, yhdistykset)

<p>KOGNITIIVISET TAIDOT</p> <p>Oppimisen tavoitteena on, että oppilas aktivoituu ja oppii käyttämään aistejaan ympäröivän todellisuuden hahmottamiseen. Opetuksen tulee tukea oppimiseen, muistamiseen ja ajattelemiseen liittyvien prosessien kehittymistä.</p> <p>Oppimistilanteissa ja opetuksen suunnittelussa huomioidaan oppilaan yksilölliset tavat ja mahdollisuudet käyttää eri aistikanavia ja aistinvaraista tietoa.</p>	<p>Aistinvarainen toiminta</p>	<p>Näönvarainen toiminta</p> <ul style="list-style-type: none"> - kohteiden löytäminen ja tunnistaminen; näöntarkkuus, näkökentän laajuus, silmän motoriikka - orientoituminen ympäristöön; etäisyydet ja suhteet - liikkuminen näönvaraisesti - muu näönvarainen toiminta (esim. silmän ja käden yhteistyö) <p>Kuulonvarainen toiminta</p> <ul style="list-style-type: none"> - erilaisten äänien kuuleminen ja tunnistaminen; äänen voimakkuus, taajuus - äänien paikantaminen - puheen erottaminen muista äänistä - äänensävyjen ja äänenkorkeuksien tunnistaminen ja erottaminen - muiden akustisten ärsykkeiden tunnistaminen - rytmin ja sävelkulun tunnistaminen <p>Muu aistinvarainen toiminta</p> <ul style="list-style-type: none"> - aistiärsykkeiden tunnistaminen (esim. lämpö, värinä, paine) - perusaistien käyttäminen erilaisissa tilanteissa; maku-, haju-, tunto- ja asentoaisti <p>Erilaisten aistiärsykkeiden sietäminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - ali- ja yliherkkyyksien huomioiminen
	<p>Ajattelutaidot</p>	<p>Vertaaminen ja luokitteleminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - samanlaisten tunnistaminen (esim. parien löytäminen) - erilainen/ samanlainen - luokittelu ominaisuuksien mukaan - muu luokittelu - järjestäminen ominaisuuksien mukaan - yläkäsitteiden nimeäminen - kuvaileminen - tunnistaminen kuvailun perusteella <p>Valitseminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - valinnan tekeminen konkreettien esillä olevien vaihtoehtojen joukosta (esim. näytetään omena vai banaani) - valitseminen symbolisten vaihtoehtojen joukosta (esim. sanotaan vaihtoehdot ääneen tai näytetään kuvina)

		<ul style="list-style-type: none"> - valitseminen ilman annettuja vaihtoehtoja - valitseminen "kyllä" tai "ei" <p>Syysuhteiden ymmärtäminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - esineen pysyvyys, vaikka ei olisi näkyvissä (esim. piilottaminen, etsiminen) - oman toiminnan vaikutuksen huomaaminen - toiminnan toistaminen - ennakoiminen - avun pyytäminen - erilaisten näkökulmien ymmärtäminen - oppimistilanteiden ja arjen toiminnan välisen yhteyden rakentuminen <p>Ongelmanratkaisu ja päätöksen tekeminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - ongelman tunnistaminen - yhden tai useamman ratkaisuvaihtoehdon löytäminen - aiemmin opitun ratkaisun toistaminen - apuvälineiden käyttäminen ongelman ratkaisemiseksi - ennakoiminen ja mielikuvien varassa päättelyminen - aiempien kokemusten hyödyntäminen ongelman ratkaisemiseksi - ratkaisuvaihtoehtojen arvioiminen - päätöksen tekeminen
	<p>Muisti</p>	<p>Lyhytkestoinen muisti</p> <ul style="list-style-type: none"> - kuulomuisti ja fonologinen tietoisuus (esim. lorut, riittäminen, sanaleikit) - nopea nimeäminen (arjen kohteiden nimeäminen, esim. värit, tuttujen ihmisten nimet, esineet) - toistaminen - toimiminen lyhyen ohjeen mukaisesti (esim. visuaalinen tuki kuvin) <p>Työmuisti</p> <ul style="list-style-type: none"> - kuullun tai nähdyn materiaalin mielessä pitäminen ja käsitteleminen hetkellisesti - tehtävän jatkaminen keskeytyksettä - samanaikaisten tehtävien välttäminen, mikäli rajoitteita lyhytkestoisissa muistissa - ajan antaminen prosessoinnille

		<p>Pitkäkestoinen muisti ja oppiminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - mieleen painaminen; keskittyminen, kuunteleminen, ymmärtäminen - muististrategiat: toistaminen ja kertaaminen (esim. päivän tapahtumat); ryhmitteleminen ja luokitseminen, liittäminen muuhun asiaan (assosiaatiot) tai taitoihin; näönvarainen tuki, toiminnallisuus - muistipelit - mielessä säilyminen; asioiden ja taitojen aktivointi eli kertaaminen - mieleen palauttaminen; opitun materiaalin lyhytkestoiseen tai työmuistiin palauttaminen eli käyttöön saaminen - keskusteleminen (esim. eilisen tapahtumat keskustellaan kysellen) - sadun lukeminen ja sen toistaminen omin sanoin (esim. palautusvihjeet ja vaihtoehtoista tunnistaminen apuna) - ulkoisten muistia tukevien välineiden käyttäminen (esim. kalenteri)
	<p>Lukemisen ja kirjoittamisen perusvalmiudet ja -taidot</p>	<p>Sanatietoisuus</p> <ul style="list-style-type: none"> - sanan muodon ja merkityksen erottaminen toisistaan - puhuttujen tai viitottujen ja kirjoitettujen sanojen välisten yhteyksien oivaltaminen - sanojen rakenteiden vertaileminen <p>Tavutietoisuus</p> <ul style="list-style-type: none"> - sanan tavarakenteen oivaltaminen (tavurytmi puhutussa kielessä) - tavujen yhdistäminen sanaksi - sanan jakaminen tavuiksi (puhutus ja kirjoitetut sanat) <p>Äännetietoisuus</p> <ul style="list-style-type: none"> - äänteiden havaitseminen ja erottelu - äänteiden tunnistaminen ja nimeäminen - sanojen ja tavujen jakaminen äänneisiin - äänteiden yhdistäminen tavuiksi ja sanoiksi <p>Kirjaintuntemus</p> <ul style="list-style-type: none"> - kirjainmerkkien ja/tai sormiaakkosten ja/tai pistekirjaimien tunnistaminen ja tuottaminen - kirjaimia vastaavien äänneiden ja sormiaakkosten käyttäminen

		<p>Kirjain-äännevastaavuudet</p> <ul style="list-style-type: none"> - puheen näkyvien piirteiden havainnoiminen (huulioluku) - kuultujen äänneiden yhdistäminen niitä vastaaviin kirjainmerkkeihin, sormiaakkosiin tai pistekirjaimiin <p>Kirjoitettujen sanojen tunnistaminen ja tuottaminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - äänne- ja tavurakenteeltaan helpoimpien, yleisempien ja lyhimpien sanojen tunnistaminen ja tuottaminen (esim. yksi- ja kaksitavuiset sanat) - entuudestaan tuttujen sanojen hyödyntäminen - äänne- ja tavurakenteeltaan vaativampiin ja pidempiin sanoihin sekä niiden eri taivutusmuotoihin eteneminen <p>Kirjoitettujen lauseiden ymmärtäminen ja tuottaminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - yksinkertaisten lauseiden lukeminen ja tuottaminen (esim. "Isä ui.") - pidempien ja rakenteeltaan vaativampien lauseiden lukeminen ja tuottaminen - lauseiden merkityssisältöjen ymmärtäminen - tekstitasoinen lukeminen ja kirjoittaminen
	<p>Matemaattiset perusvalmiudet ja -taidot</p>	<p>Matematiikan oppimista pohjustavat taidot</p> <ul style="list-style-type: none"> - vertaileminen (esim. isompi/pienempi, lyhyempi/pidempi) - luokittelu (esim. punaiset tänne ja siniset tuonne) - järjestäminen (esim. koon mukaan pienimmästä isoimpaan) - yksi-yhteen -vastaavuuden ymmärtäminen (esim. jokaiselle yksi) - lukumäärän pysyvyyden ymmärtäminen (esim. lukumäärä pysyy samana, vaikka järjestys muuttuu) <p>Laskemisen perustaidot ja soveltaminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - lukujonotaidot; etu- ja takaperin - lukumäärän laskeminen - numeroiden lukeminen/kirjoittaminen - peruslaskutaidot; yhteen-, vähennys-, kerto- ja jakolasku - 10-järjestelmä - raha, aika, yleiset mittayksiköt ja niiden soveltaminen käytännössä

	Muut oppiainesisällöt	Toiminta-alueet voivat sisältää oppiaineiden tavoitteita ja sisältöjä oppilaan edellytykset ja vahvuudet huomioiden.
--	----------------------------------	--

<p>KIELI JA KOMMUNIKAATIO</p> <p>Oppimisen lähtökohtana on vuorovaikutuksen muodostuminen ja sen pohjalle rakentuva kommunikoinnin ymmärtämisen ja tuottamisen harjoittelu. Tavoitteena on, että oppilas on vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa, tulee ymmärretyksi ja ymmärtää itsekin muita oppilaita ja aikuisia.</p> <p>Esteettömässä kommunikointiympäristössä tiedon saanti ja tiedon välittäminen turvataan moninaisella viestinnällä.</p> <p>Kommunikointia sekä puheen ja kielen kehitystä tuetaan tarvittaessa puhetta tukevilla tai korvaavilla kommunikointikeinoilla. Taitoja harjoitellaan eri tilanteissa koulupäivän aikana.</p>	<p>Vastavuoroisuus vuorovaikutustilanteissa</p>	<p>Ilmaisun ja kohtaamisen tarve</p> <ul style="list-style-type: none"> - läsnä oleminen - yhteyden muodostuminen (esim. katsekontakti, kosketus) <p>Jaettu tarkkaavaisuus ja tavoitteellinen viestintä</p> <ul style="list-style-type: none"> - yhteisen kiinnostuksen kohteen löytäminen ja ylläpitäminen - kommunikoinnin kohdentaminen kumppanille - itsenäinen aloitteiden tekeminen <p>Vastavuoroisuus</p> <ul style="list-style-type: none"> - odottaminen, ajan ja tilan antaminen kommunikointialoitteille; kommunikointikumppanin sensitiivisyys pienimmillekin aloitteille - kommunikointialoitteisiin vastaaminen - oman ilmaisun mukauttaminen tilanteen ja kommunikointikumppanin mukaan - ilmaisun sinnikkyys; ei turhaudu ja luovuta
<p><i>Puhutut ja viitotut kielet</i></p> <p><i>Puhuttua tai viitottua kieltä tukevat ja korvaavat viestintäkeinot</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - olemuskieli (<i>ilmeet, eleet, kosketus</i>) - tukiviittomat - erilaiset graafiset merkit ja esineet - kirjoitus (<i>käsin, koneella tai erilaisilla apuvälineillä</i>) 	<p>Sopivien kommunikointikeinojen etsiminen ja käyttäminen</p>	<p>Eri kommunikointikeinojen kartoittaminen ja kokeilut</p> <ul style="list-style-type: none"> - fyysisten ja kognitiivisten edellytysten (esim. aistit, motoriikka, hahmottaminen, ajattelu- ja muistitoiminnot, kielelliset taidot) sekä kieli- ja toimintaympäristön arviointi <p>Verkoston ja suunnitelman luominen</p> <ul style="list-style-type: none"> - kommunikointikeinojen käyttömahdollisuudet erilaisissa kieli- ja toimintaympäristöissä

<p><i>kirjoittaminen, valmiiksi kirjoitettujen sanojen käyttäminen)</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - ennakoivat ja jäsentävät merkit (toiminnallisuus, kokemuksellisuus ja esinekommunikaatio) - kommunikointikansiot ja -tietokonesovellukset - puhelaitteet (yhden tai useamman viestin) 		<p>Kommunikointikeinojen juurruttaminen arkeen</p> <ul style="list-style-type: none"> - oppilaan ja lähiympäristön sitoutuminen sovittuihin kommunikointikeinoihin - kommunikointitaitojen yleistäminen ja laajentaminen eri tilanteissa ja ympäristöissä - tulkin käytön harjoittelu (puhetulkki, viittomakielen tulkki, kirjoitustulkki)
	<p>Ymmärtäminen</p>	<p>Esikielellinen kommunikointi</p> <ul style="list-style-type: none"> - tunneilmaisu ja kontakti - jäljittely ja symbolinen leikki <p>Ei-kielellisten viestien ymmärtäminen (nonverbaliikka)</p> <ul style="list-style-type: none"> - ilmeiden, eleiden ja kehon kielen ymmärtäminen - äänensävyjen ymmärtäminen - yleisten merkkien ja symbolien ymmärtäminen <p>Kielelliset perusvalmiudet</p> <ul style="list-style-type: none"> - symbolifunktio; konkreettisen aistitodellisuuden kuvaaminen symboleilla (esim. kuvan ja esineen yhteyden ymmärtäminen) <p>Käsite- ja sanavarasto (merkitykset)</p> <ul style="list-style-type: none"> - peruskäsitteiden ymmärtäminen (esim. aika, paikka, sijainti, määrä ja laatu) - arkipäivän sanojen ymmärtäminen - ymmärrettyjen käsitteiden laajuus ja laatu (käsite- ja sanaluokat) <p>Kielen rakenne (muoto)</p> <ul style="list-style-type: none"> - taivutettujen sanojen ymmärtäminen - lauserakenteiden ymmärtäminen - kysymysten ymmärtäminen
	<p>Tuottaminen</p>	<p>Esikielellinen kommunikointi</p> <ul style="list-style-type: none"> - tunneilmaisu ja kontakti - jäljittely ja symbolinen leikki - kommunikatiivinen ääntely <p>Ei-kielellisten viestien tuottaminen (nonverbaliikka)</p> <ul style="list-style-type: none"> - merkitysten välittäminen kehon liikkeillä (esim. kasvojen ilmeillä, käden liikkeillä ja asennoilla)

		<ul style="list-style-type: none"> - merkitysten välittäminen merkkien, symbolien, piirrosten ja valokuvien avulla <p>Nimeäminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - mieleen palauttaminen, sananlöytäminen, sarjallinen nimeäminen <p>Käsite- ja sanavarasto (merkitykset)</p> <ul style="list-style-type: none"> - sanavaraston laajuus ja tuotettujen sanojen tai merkkien laatu; käsite- ja sanaluokat - peruskäsitteiden käyttäminen (esim. aika, paikka, sijainti, määrä, laatu) <p>Kielen rakenne (muoto)</p> <ul style="list-style-type: none"> - ilmaisun pituus - lauserakenteet ja sanojen taivutukset <p>Artikulaatio (myös viittomakielen)</p> <ul style="list-style-type: none"> - ilmaisujen ymmärrettävyys tutuille ja vieraille - artikulaation tarkkuus, artikulaatiotapa ja erityispiirteet - äänteiden hallinta - viittomien käsimuotojen selkeys ja paikannus - ilmaisun sujuvuus ja rytmi - muu äänen tuotto (esim. laulaminen, jokeltaminen, kiljuminen, hyräileminen)
	<p>Kielen käyttötaidot</p>	<p>Erilaiset tilanteet</p> <ul style="list-style-type: none"> - vuorovaikutus yhden tai usean kommunikointikumppanin kanssa - vuorovaikutus tuttujen ja vieraiden kanssa - vuorovaikutus muuttuvissa tilanteissa ja ympäristöissä <p>Käyttötarkoitukset</p> <ul style="list-style-type: none"> - viestin tuottamisen ydintaidot: pyytäminen, kyllä ja ei - muut kommunikoinnin käyttötarkoitukset: keskustelun aloittaminen, ylläpitäminen ja lopettaminen, oman mielipiteen ilmaisu, nimeäminen, kysyminen ja vastaaminen, kertominen, kommentoiminen, tunteiden ja tarpeiden ilmaiseminen, huumori <p>Kommunikointilaitteiden ja -tekniikoiden käyttäminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - puhelimen, tabletin, tietokoneen sekä muiden laitteiden ja tekniikoiden käyttäminen

SUOSITELTAVAA KIRJALLISUUTTA

Hyytiäinen, M., Kokko, L., Mäki, M., Pietikäinen, E., Virtanen, P. (2014). Vaikeavammaisten oppilaiden opetus. Esiopetuksesta peruskoulun päättymiseen. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.

Kerola, K., Kujanpää, S., Timonen, T. (2009). Autismin kirjo ja kuntoutus. PS-kustannus.

Stock Kranowitz, C. (2003). Tahatonta tohellusta. PS-kustannus.

Szegda, D. & Hokkanen, E. (2009). Apua arkeen ja aistihäiriöihin. Kehitysvammaliitto.

MOTORISET TAIDOT

Dennison, P. & Dennison, G. (2013). Aivojumppaopas. Suomen kinesiologiayhdistys.

Jaakkola, T. (2014). Krokotiilijuoksu ja 234 muuta toimintaideaa motoristen taitojen kehittämiseksi. PS-kustannus.

Jaakkola, T. (2016). Juokse, hyppää, heitä, ota kiinni! – Perusliikuntataitojen opettaminen lapsille ja nuorille. PS-kustannus.

Karjalainen, L. (2013). Rennoksi koulussa –rentoutusharjoituksia koululaisille. Valteri-koulu.

Karjalainen, L., Parkkisenniemi, K. (2013). Kuperkeikka kaverin kans. Sherborne –harjoitusohjelmaa hyödyntäviä liikuntaleikkituokioita. Oppimis- ja ohjauskeskus Tervaväylä. Oulu.

Kuittinen, T., Kokko, J., Varjus, M. (2016). Hopsis! - sensomotorinen rata lapsen kielen kehityksen tukena 2 – DVD. Valteri-koulu.

Latva, T., Taipale, S., Uosukainen, L. (1998). MOPA –motoriikka paremmaksi Luokassa toteutettavia motorisia harjoituksia. Haukkarannan koulu. Jyväskylä.

Lahdelma, H. (2010). Kehonkaavan lukutaito. Havaitseminen, asento- ja liikekäyttäytyminen. Mikael-koulu. Mikkeli.

Lahdelma, H., Pursiainen, L. (2011). Tarkkaavaisuutta Innojumpalla. Mikael-koulu. Mikkeli.

Moilanen, H. & Salakka, H. (2016). Aivot liikkeelle! – Tehosta oppimista yläkoulussa ja toisella asteella. PS-kustannus.

Rintala, P., Alhonen, T., Cantell, M. & Nissinen, A. (toim.). (2005). Liiku ja opi. Liikunnasta apua oppimisvaikeuksiin. PS-kustannus.

Taipale-Oiva, S. (2006). ”Hippa Litta Natta” –hippaleikki havaintomotorisena kokemuksena. Haukkarannan koulu. Jyväskylä.

Taipale-Oiva, S., Kuittinen, T. & Kokko, J. (2004). Hupsis! Sensomotorinen rata lapsen kielenkehityksen tukena. Käyttäjän opas. Haukkarannan koulu. Jyväskylä.

Tampio, H. & Tampio, M. (2016). Ulos oppimaan! –Sata ideaa ulko-opetukseen. PS-kustannus.

Tiainen, T. & Välimäki, V. (2015). Lukuja liikkuen, tavuja touhuten. PS-kustannus.

Österberg, A., Kuusela, N. (2014). Jumppaa junnuille –Karkeamotoristen harjoitusten tehtäväkortit. PS-kustannus.

SOSIAALISET TAIDOT

Aquilla, P., Yack, E., Sutton, S. (toim.) (2001). Leikki linkkinä lapseen. Toimintaterapiaa sensorisen integraation keinoin. PS-kustannus.

Aro, T. & Laakso, M-L. (toim.). (2011). Itsesäätelytaitojen kehitys ja tukeminen. Taaperosta taitavaksi toimijaksi. NMI.

Cacciatore, R. et al. (2009). Miten tuen lapsen ja nuoren itsetuntoa. WSOY.

Keltikangas-Järvinen, L. (2010). Sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot. WSOY.

Kerola, K., Kujanpää, S., Kallio, A. (2013). Ihmiseltä ihmiselle- sosiaaliset taidot. Opetushallitus.

Kiiski & Pursiainen. (2016). Tuliko tunne? Välineitä tunnetaitojen harjoitteluun. Valteri-koulu, Mikkeli.

Nurmi, R., Sillanpää, A., Hannukkala, M. (2015). Hyvää mieltä yhdessä. Suomen Mielenterveysseura.

Seppälä, H. & Sundin, M. (2015.) Toimi. Menetelmä psykososiaalisen toimintakyvyn kuvaamiseen. Kehitysvammaliitto.

Söderena, M. & Tarvainen, L. (2013). Tunne, aisti, toimi! ELLI Early Learning.

Toivakka, S. & Maasola, M. (2011). Itsetunto kohdalleen! Harjoituksia itsetuntemuksen ja vuorovaikutustaitojen oppimiseen. PS-kustannus.

Vehkalahti, R. & Urho, T. (2013). Leikki on totta! Näkökulmia vapaan leikin tukemiseen. Lasten keskus.

KOGNITIIVISET TAIDOT SEKÄ KIELI JA KOMMUNIKAATIO

Hakala, L., Hyrkkö, P., Manninen, P., Oesch, H., Salo, M. & Siikanen, M. (2001). Jaettu ilo. Autistisen lapsen vuorovaikutuksen ja kommunikoinnin kehittäminen. Somero: Puheterapeuttien kustannus Oy.

Hakamo, M-L. (2013). Puhekuplia. Saarijärven offset.

Heister Trygg, B. (2010). Graafinen kommunikointi. Esineet, kuvat ja symbolit puhetta tukevassa ja korvaavassa kommunikoinnissa. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.

Huuhtanen, K. (toim.) (2011). Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikointimenetelmät Suomessa. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.

Hämäläinen, V. & Hilden, S. (2002). Se on selvästi peli. Pääjärven ky.

Launonen, K. & Korpijaakko-Huuhka, A-M. (toim.) (2011) Kommunikoinnin häiriöt. Syitä, ilmenemismuotoja ja kuntoutuksen perusteita. Helsinki: Gaudeamus.

Loukusa, S. & Paavola, L. (toim.) (2011). Lapset kieltä käyttämässä. Pragmaattisten taitojen kehitys ja sen häiriöt. Opetus 2000. Jyväskylä: PS-kustannus.

Nind, M. & Hewett, D. (2011). Voimauttava vuorovaikutus. Opas toimintatavan käyttöön. Helsinki: Kehitysvammaliitto.

Nivarpää-Hukki, E., Tanskanen, H. & Tarpila S. (2012). Kommunikaation kolmio ja kulmakivet. Helsinki: Erweko Oy.

Siiskonen, T. (2010). Kielelliset erityisvaikeudet ja lukemaan oppiminen. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 386. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/23093/9789513938413.pdf?sequence=1>

Siiskonen, T., Aro, T., Ahonen, T. & Ketonen, R. (toim.) (2014). Joko se puhuu? Kielenkehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa. Opetus 2000. Jyväskylä: PS-kustannus.

Siiskonen, T. & Vuorinen, M. (2004). CID-assosiaatiomenetelmä. Puhumaan lukien – lukemaan puhuen. Helsinki: Haukarannan koulu ja Kehitysvammaliitto ry.

Takala, Marjatta & Sume, Helena (toim.). 2016. Kieli, kuulo ja oppiminen. Kuurojen ja huonokuuloisten lasten opetus. Finn Lectura.

von Tetzchner, S. & Martinsen, H. (1999). Johdatus puhetta tukevaan ja korvaavaan kommunikointiin. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.

Vuorinen, M., Siiskonen, T., Huttunen, M., Syyrakki, A. & Meronen, A. (2016). KPL: Kuuntelen- Puhun- Luen. Kuva- ja sanakortit. Materiaalia suomen kielen alkeiden opetteluun. Valteri-koulu. Jyväskylä.

PÄIVITTÄISET TAIDOT

Eronen, U., Hirn, H. (2010). Kompassi - liikuntavammaisten tarpeet liikkumistaidon ohjauksessa. Oppimis- ja ohjauskeskus Ruskis. Helsinki.

Göös, R-L. (2010). Arkielämän ABC. Opetushallitus.

Hinkkanen, T., Kokkonen, M., Immonen, P., Liimatainen, A., Palojoki, P. (2009). Taitopakki: Ideoita kotitalouden opetukseen; kotitalous 7-9. WSOYpro. Helsinki.

Hyvärinen, H., Maikkola, M., Pesonen, R., Pulkkinen, J., Sipilä, A-K. (2007). Sopua! Harjoituksia arjen hallintaan ja sosiaalisiin tilanteisiin. Tervaväylän koulu. Oulu. Karttunen, H., Lehtovirta, A., Sieppi, R. Ympäristöäni sanoin ja viittomin. Osa 1. Osa 2. Tervaväylän koulu.

Koski, J. & Myllykangas, M. (2001). Kotitalouden taitovihko: vaatehuolto. WSOY.